

поруки свободи політичної — без огиди, саме огиди (майже фізіологічної) до будь-яких форм рабства, духовного зокрема. Ми формально схилиємо голову перед генієм Лесі; то, може, згадаймо її слова: «Мені сором, що ми такі невилітні, що носимо кайдани і спимо під ними спокійно». І ще, з іншого листа: «Сором і жаль за мою країну просто гризе мене»... Чи, може, ми, в душі Гелена, будемо думати, що це — не про нас?

Ігор СЮНДЮКОВ, «День»

17 лютого 2007 р.

ХВОРОБА РОСТУ,

або Звідки ми і наша мова

Напередодні Міжнародного дня рідної мови за ініціативи Центру соціогуманітарних досліджень імені В'ячеслава Липинського (директор Кирило Галушко) в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» за головування відомого археолога Леоніда Залізняка відбувся круглий стіл під назвою «Міфологізація походження українців». На нього були запрошені і виступили з доповідями такі авторитетні експерти, як член-кореспондент НАНУ, професор Григорій Півторак з Інституту мовознавства, професори Леонід Залізник і Віталій Отрощенко з Інституту археології НАНУ, професор Сергій Сегеда з Інституту етнології НАНУ, професор Наталія Яковенко з НаУКМА, багато інших учених, громадських

діячів і журналістів, які цікавляться і висвітлюють у свій спосіб проблему походження українців. Як видно з назви, круглий стіл був присвячений не дослідженню зазначеної проблеми, хоч наукову думку з цього приводу експерти доповіли, а тривожним тенденціям, пов'язаним з поширенням міфологізованих уявлень про етногенез нашого народу. Зокрема, всупереч археологічним, історичним, антропологічним і мовознавчим даним часто стверджується, що предками українців чи навіть «першими українцями» є носії Трипільської культури (V — III тис. до н. е.), або те, що українці існують окремо як «арії» від часів виникнення індоєвропейської родини, або ж те, що за кілька століть до виникнення старослов'янської азбуки ми вже мали власну розвинену писемність, на якій створена перша у слов'янському світі пам'ятка — «В(е)лесова книга».

Підхоплені й активно поширювані в мас-медіа такого роду сенсації лягають на сприятливий ґрунт — щирий патріотизм позбавленого власної історії народу. Експлуатація науковцями-аматорами або й відвертими шахраями патріотичних почуттів громадян і політизація проблеми етногенезу українців створюють атмосферу нездорового протистояння і навіть психозу, в якому науковцям і прихильникам об'єктивних поглядів відводять місце «непатріотичних консерваторів», а міфотворцям — «справжніх патріотів».

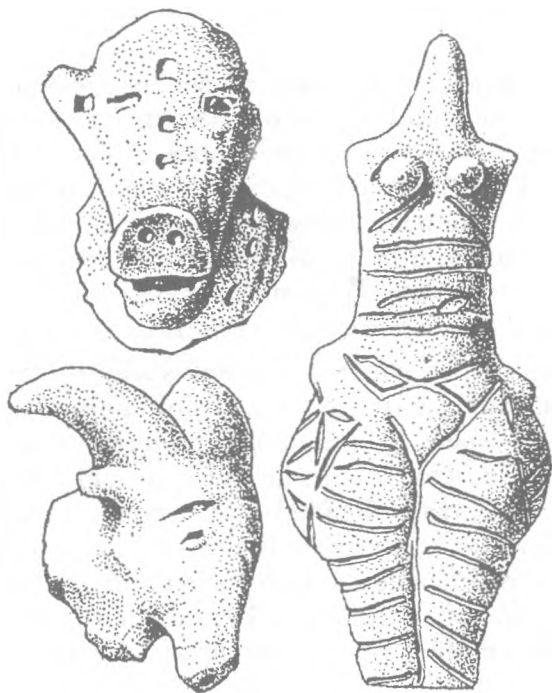
Складається враження, що вітчизняна наука не здатна зупинити інтервенцію квазітеорій і процес власної дискредитації, бо наслідки такого наступу через некомпетентність і поступливість перед спокусливими легендами відповідних державних структур відбилися вже в офіційній сфері, наприклад, у шкільній програмі, за якою нині вивчається згадувана «В(е)лесова книга» не як продукт сучасної міфотворчості, а як дохристиянська писемна пам'ятка. А це вже серйозна проблема для національної консолідації і смішна для європейських країн, які давно перехворіли прагненням бути першими в історії людської чи бодай слов'янської цивіліза-

ції, бо позбулися комплексу меншовартості або, навпаки, імперських зазіхань.

Приклади подібної хвороби дають ледь не всі європейські нації. Так, ще в першій половині XIX століття видатний німецький лінгвіст Вільгельм фон Гумбольдт необережно пов'язав залежність інтелектуального розвитку народу від морфологічного типу його мови, у зв'язку з чим китайці як носії кореневої мови виявилися найвідсталішими, а носії флективних мов, яких за матеріалами дослідження репрезентували насамперед німці, за цими ознаками є найрозвиненішими.

Як справжній учений В. Гумбольдт відразу зрозумів некоректність такого зв'язку і вніс необхідні пояснення до своєї теорії, але вже було пізно. Підхоплену ура-патріотами ідею згодом спростувало життя: наслідки Другої світової війни й економічне чудо Китаю. Безпечніші, але не менш емоційні протистояння в Чехії викликали всесвітньо відомі подробиці Зеленогірського й Краледвірського рукописів, талановито виконані відомим славістом В. Ганкою з «благородною» метою довести першість у слов'янському світі чехів та їхньої писемності.

Ставлення до цих фальсифікацій стало лакмусовим папірцем на визначення патріотизму чехів у середині та другій половині XIX століття і лояльності до них іноземців. І лише титанічні зусилля видатного чеського історика мови Я. Гебауера, який певний час сприймався в суспільстві як ворог власного народу, та висновки інших вітчизняних і зарубіжних славістів розвіяли цей міф, за що, зокрема, всесвітньо відомий хорватський учений В. Ягич був прийнятий у Чехії дуже холодно. Але чехи знайшли в собі сили визнати науково обгрунтовану правду й гідно вийти з громадянського протистояння, показавши приклад слов'янським і неслов'янським народам духовного очищення від ілюзій та національного порозуміння, як це мало місце і в питанні відродження чеської мови. Натомість румуни й досі тішать

Зооморфна та антропоморфна пластика трипільської культури. Поселення Лука Врублевецька Хмельницької області

з погляду носіїв високих ідей, «чіпляються» за непомітні для непрофесійного ока факти. Ось і так звана «В(е)лесова книга» не витримує ніякої лінгвістичної експертизи як претензія на автентичну давньоукраїнську пам'ятку, бо в ній немає жодної сторінки без очевидних фальсифікацій. Так, за підрахунками члена-кореспондента НАНУ Ореста Ткаченка, в цій відносно невеликій за обсягом «дохристиянській книзі V — поч. IX ст.» немало-небагато аж 439 церковнослов'янських форм, включно з назвою Влесова, які є ознакою старослов'янської (давньоболгарської) мови.

себе думкою про те, що саме їхні предки заснували Рим, не завдаючи собі клопоту зі словотвірним аналізом, з якого випливає, що історичний хоронім Romania походить від назви міста Roma, а не навпаки.

Що ж до мовних чинників, то зважати на них особливо варто, бо вони матеріальні і піддаються матеріальній перевірі. Тому й дратує міфотворців професійна неопступливість мовознавців, як і загальном науковців, які,

Крім того, в «рукописі» рясніють слова з більшості сучасних слов'янських мов, що разом зі стилізованими старослов'янізмами утворюють «своєрідний панслов'янський суржик», а також наявні інші мовні нісенітниці. Та й з погляду достовірності змісту «пам'ятка» досить вразлива. Зокрема, згідно з цим витвором, слов'яни прийшли на середньонаддніпрянські землі з Індії, що суперечить будь-якій з актуальних теорій їхньої прабатьківщини, а по дорозі утворили низку міст у європейській частині Росії (саме форма «оу РосіѦ» вжита в тексті, хоч хоронім Росія вперше фіксується в писемних пам'ятках з XV ст.) і лише потім їхній ватажок Кий заснував Індікиїв (таку назву молодшого від попередньо створених російських міст Києва за 1500 років його існування ніхто ніде й ніколи не згадує). З Індії слов'яни прийшли язичниками, готовими до прийняття християнства, справжньою вірою якого є православ'я, а західні слов'яни (себто католики) сповідують хибну віру. Байдуже, що розкол християнства, з позиції приписуваного «пам'ятці» часу, відбудеться лише в XI—XIII століттях, тобто десь через півтисячу років «після» написання книги, головне ідея. А вона варта будь-якої фальсифікації, бо закликає всім «славянским ручьям слиться в Русском море». Тому й стоять на заваді міфотворцям мовознавці, які «не розуміють» важливості ідеї й за результатами наукового лінгвістичного аналізу тексту не підтверджують автентичності «пам'ятки», в один голос за О. Ткаченком стверджуючи: «Із самої мови, а достоту мішанини мов, у «В(е)лесовій книзі» і безпосередньо з її змісту випливає, що принаймні в основній масі у теперішньому вигляді це твір великодержавницько-російський, євразійський, християнсько-православний, основною ідеєю якого є створення всеслов'янської православно-християнської імперії під проводом росіян, і цю ідею, щоб вона була легше перетравною і водночас набула характеру священного заповіту славетних слов'янських предків, завуальовано «під старовину» за допомогою своєї «всеслов'янської мо-

ви». І треба бути або гранично наївним, або занадто засліпленим жаданням бачити в бажаному дійсне, щоб у цьому лише злегка замаскованому політичному памфлеті державника-шовініста розгледіти «скрижалі буття українського народу», бо найімовірніше — це «скрижалі небуття» (державного і, напевне, й національного) українського й інших слов'янських народів, за винятком російського».

Хай голосу мовознавців не чують ті, кому його не вигідно чути, але чому заручниками фальсифікаторів стало Міністерство освіти і науки України та вся шкільна молодь, що вивчає цю антинаукову й анахронічну щодо приписуваної текстові «давнини» мовну суміш, це вже питання, яке в цивілізованій країні ніколи б не стояло.

Шкода, що ніхто ще не додумався написати подібний твір трипільською мовою, залишків якої ніхто ніколи не бачив і не зумів реконструювати (вчені ж бо добре знають, що за дві тисячі років мова втрачає до 90% свого лексичного складу, а за 4—7 тисяч років від неї фактично нічого не залишається, якщо немає писемних фіксацій), а то, дивись, і така «українська пам'ятка» увійшла б до шкільної програми. І як би гордо ходили наші дітлахи, переконавшись матеріально, а не лише з усних міфів, що ми попереду всіх цивілізацій і давніші від усіх індоєвропейських народів, навіть від носіїв санскриту, які, можливо, нам і не родичі, бо вони індоєвропейці, а трипільці, схоже, ні (дивись том 9 «Енциклопедії українознавства»).

Але ж народ з його мовою не може бути старшим за свою етномовну основу (для нас праслов'янську), як не можуть бути старшими діти від своїх батьків. Тому наука стверджує: українці як окремий етнос з власною мовою не старші й не молодші від більшості європейських народів (англійців, іспанців, французів, чехів, поляків, сербів, болгар), які зароджувалися в епоху раннього середньовіччя. Про це свідчать архео-

логічні дані та процес становлення слов'янських й української мови як основної ознаки народу, що поступово сформувалася на антському, можливо, якоюсь мірою і склавинському підґрунті не раніше ніж тисяча років тому (дивись праці І. Огієнка, академіків А. Ю. Кримського, Ю. Шевельова та ін.), увібравши в себе, як і більшість споріднених мов, значну частину праслов'янських та деякі індоєвропейські елементи.

Чи означає це, що питання однієї з журналісток про наявність трипільських рис на західноукраїнських писанках є риторичним? Зовсім ні. Трипільська культура як одна з найдавніших і найбагатших у світі, розвиваючись із середини V до кін. III тис. до н. е. на території від сучасної Румунії до Середнього Дніпра, отримала свою назву в Україні й залишила тут після себе численні матеріальні сліди та духовну енергію у формі значною мірою стертих і розбавлених наступними етносами традицій, які треба берегти, шанувати й розвивати.

Але одна справа надбання, а інша — його походження й генетичні наступники. Так, понад 90% українців на сьогодні носять давньогрецькі, латинські, давньоєврейські та інші імена (Василь, Іван, Віктор, Віталій, Петро, Григорій, Микола, Олександр, Роман, Сергій, Олена, Оксана, Марія, Ганна, Ірина тощо), які після закріплення християнства в Україні стали рідними для її народу, невід'ємною частиною його культури, але аж ніяк не автохтонними за походженням. При цьому нікому не прийде в голову проголошувати українців гебреями, греками, римлянами чи їхніми нащадками, навіть з огляду на наявність безпосередніх контактів антів і русів з відповідними християнськими народами. Так само ніхто не віднесе нас до тюркських народів на тій підставі, що ми запозичили від них сотні слів, з-поміж яких символічні козак, гайдамака, Мамай, або до іранців за те, що вони принесли нам скіфську культуру й залишили після себе багату лексику, зокрема і такий знак української етнокультури, як хата.

Складна річ наука, вона враховує все, що існує реально або є доказовою гіпотезою, яка має спиратися не на ланцюжок добре побудованих чи логічно зв'язаних подій і явищ, бо так можна заперечити самого себе або довести неймовірне, а на достовірні факти, глибокі професійні знання й сувору наукову методику, що виключає будь-який суб'єктивізм та упередженість. Якщо цим керуватися, то можна легко зрозуміти, що українці навчилися готувати смачний борщ не від трипільців, як це можна почути, бо це з наукового погляду просто неймовірно.

По-перше, між нами й трипільцями хронологічний розрив у 2,5 тис. років: з початку другого тисячоліття до н. е. вже не було трипільців, а протоукраїнці виокремилися із праслов'янської спільноти лише в середині I тис. н. е.

По-друге, в часи трипільської культури давні племена на території України вирощували переважно просо, пшеницю, жито тощо, з яких готували кашу, можливо, юшку, і зовсім не знали картоплі, капусти, буряка, цибулі, помідорів тощо (крім археологічних даних, про це свідчить відсутність у праслов'янській та давньоукраїнській мовах назв згаданих овочів, які були запозичені слов'янами від романців і германців відносно пізно), без чого важко уявити справжній борщ.

По-третє, праслов'янське (а не трипільське) слово «борщ», що має індоевропейські витоки, більшу частину свого функціонування містило ботанічне значення «борщівник, пастернак» і лише згодом, коли вже давно не було трипільців, почало так означати примітивну юшку з листям цієї поживної трави. Тому не дуже б хотілося смакувати трипільським борщем, навіть якби він у них був.

У гуманітарних галузях, і в мовознавстві зокрема, розрізняють науковий і наївний, або народний, підхід до пояснення фактів і явищ, що вивчаються. Ці два підходи мирно співіснують у будь-якому суспільстві, але в жодному разі не підмі-

няють один одного. Кожному відведена своя роль: перший покликаний об'єктивно відображати суспільні явища, формувати систему знань про закономірності розвитку людської спільноти, забезпечувати прогнозований вплив на неї і визначати науково обгрунтовані перспективи суспільства, а другий є своєрідною народною творчістю, яка задовольняє естетичні потреби і цікава тим, що відбиває національну ментальність та наївні уявлення народу щодо свого місця «під сонцем». Нормальні люди довіряють науковцям, які об'єктивно висвітлюють реальний стан речей, а науковці не ображаються на легенди й казки, що у видуманих сюжетах акумулюють народну мудрість і мораль.

Але якщо представники другого підходу прагнуть перебрати на себе функції першого, підмінити вимислом й емоціями науку, залишаючись у ній невігласами, то це вже становить загрозу прогнозованому розвиткові суспільства і виставляє його в очах розвинених країн своєрідним блазнем.

Кому як, а авторові цих рядків не хотілося б так виглядати перед європейцями, з якими доводиться час від часу спілкуватися й хочеться бути в одному союзі. А щоб бути європейцями не лише територіально, але й ментально та культурно, треба чітко усвідомлювати, що висновок з кожного суспільної ваги питання мають робити фахівці, яким країна платить за це народні гроші і які виносять на державну експертизу відповідальні висновки, гарантом чого є підтверджена тією ж державою відповідна наукова кваліфікація. Саме відповідна, бо коли доктор історичних наук, не знаючи елементарної схеми словотвірного аналізу, в одній із радіопередач на підтвердження своєї теорії про походження українців від гунів використовує лінгвістичні свідчення на зразок того, що в українській мові найбільше збереглося складних слів з нібито індоєвропейським коренем гун (двигун — енергійний воїн, бігун — сильний, як два воїни разом, тощо), а кандидат географічних наук на науковій конференції

всупереч писемним фіксаціям з початку XIII століття наполягає на тому, що гідронім Ворскла — це витвір обуреного під час Полтавської битви Петра I, який прозвав так річку за втрату в ній скла з підзорної труби (так недалеко і до проголошення цього переслідувача української мови її поборником, бо виходить, що він знехтував російським словом скло, віддавши перевагу українському скло), то стає дуже сумно й одночасно зрозуміло, звідки можуть черпати журналісти таку інформацію, яка стає загрозою не лише науці, а й здоровому глузду. Наука не терпить дослідників на громадських засадах чи за сумісництвом, а наукова міфологія завдяки їм живиться, і це треба усвідомлювати.

Розчарувавшись почутим з уст учених висновком про те, що необхідно рішуче протистояти активній міфологізації походження українців і що наш народ загалом не є винятком у загальноєвропейському історичному й етнокультурному процесі (цьому б радіти, але, мабуть, хотілося сенсації), одна із журналісток закинула, що ви, науковці, мало доносите до нас результати своїх досліджень.

Напевно, це правда, яка стосується далеко не всіх. Але важливіше в іншому — в бажанні отримати саме наукову інформацію з того чи іншого питання, яке можна реалізувати в процесі особистого спілкування з фахівцями, читання їхніх праць, відвідання наукових конференцій, організованих профільними авторитетними інституціями. Тоді й не матиме місця привабливий для науковців-аматорів і деяких працівників мас-медіа принцип, про який було сказано на початку засідання круглого столу: «Не цікаво, коли собака вкусив людину, але сенсаційно, коли людина вкусила собаку».

*Василь ЛУЧИК, доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри загального і слов'янського мовознавства НаУКМА*

16 березня — 23 березня 2007 р.